

Baucis, Zsinagóga, keringő, Mint lopott gesztenyét, Petrus) már örülünk annak, hogy írójuk (tüllépve az aforisztikus fogalmazás kísértésén) a bonyolultabb és kidolgozottabb élmények közvetítésében is képes megőrizni feszességét és hitelességét.

A második, *Fénytelen mise* ciklus a kötet talán legerőteljesebb része. Itt már élesen tör elő az egész kötetet átjáró istenkeresés élménye.

A semmi
forspontjaképpen
szágyulok körbe
saját tengelyem körül,
és magamban ismétlem
százszor, ezerszer:
Et cum spiritu tuo.
Et cum spiritu tuo.

Mire válasz a két záró sor? Hol, mikor hangzott el, milyen liturgiában a „*Dominus vobiscum*”? Elhangzott-e egyáltalán? Vagy a *szólitás* sokkal régebbi, együtt adatott a szóval? A szó maga az emlékezés, maga a válasz a semmivel, a feledéssel szemben?

Ezekben a versekben néha tetten érhetően küzd a költő a túlságos lekerekítettség, a túlegyszerűsítés ellen. A *Napnyugta a Duna-parton* például ezért üt el érezhetően mind szemlélet-, mind beszédmódjában a kötet egészétől. A ciklus három leg-sikerültebb darabja: *Adj, király katonái!*, *Philemon és Baucis II*, *Concerto grosso*.

A harmadik (*Taj Mahal*) ciklus mindössze három versből áll. Itt, e három költeményben jelenik meg a szerelem élménye. A *Genesis* a bibliai teremtéstörténet hét napját idézve mondja el két ember találkozásának történetét. A képek egyszerűségét átjárja az *Énekek éneké*-nek képviselése, tisztasága. A szerelem szakrális történésként jelenik meg, mely hasonlatos a teremtéshez. Ez vonja a költészet erőterébe, ez vezet a költészet intenzitásának növekedéséhez. Schein Gábor szerelem-élményét azonban nem befolyásolja Pilinszky. Saját hangján szól, nem akar sem többet, sem kevesebbet mondani, mint amennyit megélt.

Emlékgyakorlat a címe a negyedik ciklusnak. A címadó vers a „*vízözön és vulkán előtti kor*” egységét idézi: a körülült asztalt, a várakozást, az odakinn legelő bárányokat. Az előző ciklus szerelemben tanult fájdalom folytatódik ezekben a versekben, ami most már egyre inkább kiterjed az élet más területeire is. A ciklus egyik legszebb darabja a *Fogság*:

Nem Babilon vizeinél,
a fürdőszobában
könyveim omlanak.

Tekia.
Sövörím.
Terua.

Sófár helyett
a vízvezeték
sípol.

A magányt tanuló ember (*Szalvétára B.-nek, Sz. B. emlékére, Temetés*) harcol itt Istennel (*Az ismeretlen*), töretik meg a szenvedés stációin (*Fogság, Széttört agyagkorsók*). Megrendítően szép vers a *kilencedik óra legelején*. Talán a *Fogság* párdarabjának is tekinthetnénk. Jézus alakja idáig csak a nagyon finom utalásrendszerben volt jelen (pl. *Concerto grosso*), most azonban név szerint is megemlítetik. Máté és Lukács evangéliumának szenvedéstörténete tudósít arról, hogy Jézus keresztre feszítése után a hatodik órától a kilencedik óráig sötétség támadt az egész földön. A kilencedik órában Jézus fölkiáltott: „Éli, éli, lamá sabaktáni!” Ahogy a vers mondja: „*És akkor Jézust megszállta a félelem.*”

A zsidó és a keresztény örökség, az Ó- és Újszövetség egymást kölcsönösen gazdagító együttléte válik még erőteljesebbé az utolsó (*Költözés*) ciklusban. A költő itt a jeruzsálemi Sírátófalat *jámbor karthauziakhoz* hasonlítja (*Sírátófal*). Ami összeköt: a hallgatás, a csönd. Ez az egyedüli hely, ahol remény születhet, olyan remény, mely megállja az idő próbáját. Itt mondatik ki, mert itt van egyedül értelme ennek a mondatnak: „*én öröktől fogva kereslek téged*” (*Öröktől fogva*). Nyugtalan készülődés, várakozás jellemzi ezt a ciklust. És a magány, mi több: a kitaszítottság elfogadása, vállalása (*Beati, Költözés*).

A kötetet záró néhány versfordítás elárulja azt is, hogy Pilinszky mellett kik hatottak még a világirodalom nagyjai közül Schein Gábor költészetére. *Paul Celan, Ingeborg Bachman, H. Domin, Johannes Bobrowski és Berthold Brecht* verseit találjuk itt. Ahogy a kötet elején egy nem verses *ars poetica* állt, itt, a kötet lezárásaként egy nem saját anyagból gyúrt *ars poeticát* kapunk. Költészetének kezdeti apró fogyatékoságai pedig nem annyira a féltés, mint inkább a várakozás érzésével töltenek el bennünket. (*HungAvia – Kráter, 1992*)

NÉMETH GÁBOR

ÉLETFÚGA

– KERTÉSZ IMRE: GÁLYANAPLÓ –

» **H**ol is olvasható az a kitűnő történet a lordról meg az inasáról? Az elvonultan élő fiatal lordot megkérdezik, miért nem vesz részt az életben. A lordot a kérdés megrendíti: mi az élet? Hát társaság, versenyek, barátok, megnősülni, családot alapítani, mondják neki. Vagy úgy – feleli erre a lord –, nos, ha ez az élet, ezt elintézi helyettem az inasom.«

Igen, Istenem, ha így is lehetne.

Azonban nem így van. Ezen a tájon: magad uram, mert szolgád nincsen. „Ma mindenütt szegény élni” – idézi az önkéntes száműzetésben élő Márait Kertész Imre. S ha ide vetett a sors, hát valóban nyakig kell merülnöd ebben a szegényben. A *Gályanapló* írója vonakodva engedi be az adóalanyi lét konkrét esendőségeit a megemlíttendő dolgok birodalmába. Aki ezt a könyvet írta, ha csak teheti, Hannah Arendt „Sehol”-jába igyekszik [„Hol vagyunk, amikor gondolkodunk?” (Arendt)] az úgynevezett valóság elől. A Kertész-életmű visz-

szatéró imperatívusza: „Ugyanazt a regényt élni és írni” – mégis megvalósul. Egyrészt azért, mert gondolkodásának könyörtelen radikalizmusa kalandregénnyé változtatja a naplót, másrészt azért, mert – szerencsére – következetlen: időről időre beszivárognak a megvetett személyesség tapasztalatai, szűkszavúan és kivételes pontossággal megfogalmazott életképek váltják fel a filozófiát.

Ha szavakra vagyok kíváncsi – végső soron a létre vagyok kíváncsi, ami lehetővé tette őket. A helyzetre, ahonnan származnak. Mélyebb sötétből nem jöhetnek szavak. És vakítóban sem. Kertész helyzete – Auschwitz.

Onnan beszél, befejezhetetlen jelenidőben.

„Bármin gondolkodom, mindig Auschwitzon gondolkodom. Ha látszólag egészen másról beszélek, akkor is Auschwitzról beszélek. Auschwitz szellemének médiuma vagyok. Auschwitz beszél belőlem. Mindent bányásznak látok ehhez képest. És biztos, egészen biztos, hogy nem személyes okokból.”

„Ki és mi pusztult el Auschwitzban? Négymillió zsidó? Dehogyan minden.”

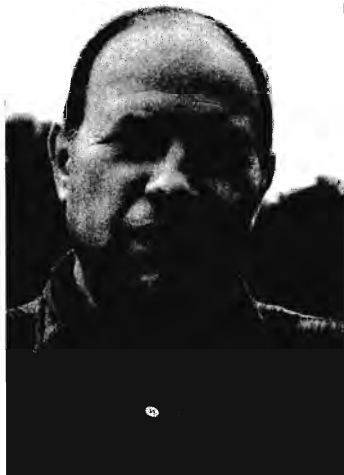
„Miért »trauma«? Nem azért, mert hatmillió embert meggyilkoltak, hanem azért, mert hatmillió embert meg lehetett gyilkolni.”

Ez a három idézet pontosan leírja Kertész helyzetét. Számára Auschwitz nem „köztörvényes”, politikai vagy „történelmi” botrány – hanem *metafizikai*. Auschwitz – az emberiség történetének legnagyobb negatív beavatási szertartása. Ami azóta történik, már csak ráadás, a gyengébbek kedvéért, hígított és/vagy eredeti töménységű változatban. Ahogy Kertész talán legfigyelmesebb író-olvasója, Kornis Mihály írja: „Auschwitz-Oświęcim vasútállomásán készült amatőr-fotókat nézegetve ébredtem rá nemrég, hol született a tömegkultúra, mire jó a napközirendszer, miért van föld alatti közlekedés, s honnan nyeri gonosz értelmét az ételbár-tánc, a szervezett fogyasztás: a mai jól ismert, internacionális kultúra-design.”

A túlélő már csak a végső kérdésekkel foglalkozik. Onnan nézve diktatúra és demokrácia között már csak kényelmi szempontok szerint tehető különbség. Persze nem mindegy, milyen adagokban osztják el a közös szegényt. A túlélő nem reménykedik. „Minden remény paradoxon, már csak azért is, mert – természete szerint – a jövőre (a halálra) irányul. Mindazonáltal ennyi reményre ilyen rövid idő alatt még sohasem cáfoltak rá.

Magyarország megszabadult a bolsevizmustól, de önmagától nem” – írja 1990 áprilisában.

Mihez kezd az ember, ha nincsen helye az emberi társaságban? Ha a történelem befejeződött, metafizikai értelemben legalábbis. Isten felé fordulhat. Kertész azonban nem fanatikus, nem is „vallásos” a szó köznapi értelmében. Úgy tudja, Isten a teremtés után magára hagyta a világot. „Isten – szerin-

KŐBÁNYAI JÁNOS FOTÓJA

tem – nem fanatikus, és – gondolom – némi elnéző megértéssel kezeli fanatikus híveit; én jól el tudnék társalogni Vele, tökéletes egyetértésben afölött, hogy végül majd – s korántsem rosszindulatból – megöl.” Aki ezeket a mondatokat írta, annak létét nem tölti be a hit fényessége, jól megfér ut a kétely és a mélyes rezignáció. Rokona a nagy szenvedőknek, akik gondolkodtak, s a nagy gondolkodóknak, kik sokat tudtak a szenvedésről. A *Gályanapló*-ban bujkáló névsor – önmagában világgépet rajzolna körül. Talán csak a legfontosabb csillagokat kell említeni: *Kafka, Camus, Nietzsche, Pascal, Rilke, Kierkegaard, Freud, Wittgenstein*. Tudom, szentségtörés, de a napló elmékedései bizonyítják, némelyüknél okosabb szerzővel van dolgunk – hisz még azt is tudja: az okosság korlátolt. S mint a nagy misztikusok, nem fél végletekben beszélni. „Maga az élet pedig oly egyszerű: teljesen nyilvánvaló, hogy minden a falásra és a halálra berendezett, és hogy a halál a teljes, a maradéktalan megsemmisülés. A születés törvénye általános törvényszerűség, de a halálé személyre szabott: megszületni nem föltétlenül kell – az egyedet tekintve –, de ha már megszülettem, *nekem* kell meghalnom. Punktum. Az életnek nincs értelme. A létezésnek nincs célja. Az értelem nem rendelkezik tudással. Punktum. Az emberi tudat nyilvánvaló rövidlezárat, valami rákszerű túlburjánzás következménye. Mindössze annyi az egész, hogy tudatában van létezésének és e lét elkerülhetetlen megszűnésének. Minden, ami magasabb rendű, ami a léttörvény – pontosabban a haláltörvény – ellenére létre tudott jönni, az ember megindító lázadása e léttörvény – a halál, vagy ha úgy tetszik, Isten ellen. A jó – lázadás. A rossz a természetes, a természet – a falás, a háború, a halál: ez a törvény, ez a rend.” Tonnasúlyos, cáfolhatatlan közhelyek, amelyeknél még nem jutott messzebb filozófia.

Azt hinné az ember, ha valaki idáig jut, enged annak a vágnak, hogy beleolvadjon a közösségbe, melynek tagjaként annyit kellett szenvednie. Ám Kertész felszámolja a zsidóságot „mint vallást, népet és történelmet” – csak mint „szimbólumot”, „élethelyzetet” és „etikai feladatot” tudja elfogadni. „A zsidó sorsot a magyarsággal, a magyar sorsot a zsidósággal súlyosbítani: micsoda esztelenség! De ha már így adódott, úgy kell elvonatkoztatni magamtól, hogy mindkettő csupán ontológiai magányomat jelölje és húzza alá még erősebben; mintha csak e tényből egy szerető hang szólna hozzám: »Nem érdemes tévedned.«” Kertész tudja, amit egyszer talán majd mindenki megért, hogy az auschwitzi ontológia értelmében mindannyian zsidók vagyunk, hiszen azóta mindenkivel megtörténik a Botrány beavatása. Ha másképp nem is, metafizikai értelemben megszűnt az antiszemitizmus, hiszen értelmezhetetlenné vált. Zsidók vagyunk, cigányok, homokba temetett iraki arabok, lefejezett horvátok és kibelezett szerbek, mindannyian.

Az alkotásnak szentelt élet emelkedett boldogságát is kikezdi Kertész józansága. A *Gályanapló* első oldalán, 1963 karácsonyán már megfogalmazza az egész életműre rávetülő kérdést: „Mi a művészet lehetősége, ha az az embertípus (a tragikus), amelyet sosem szűnt meg ábrázolni, már nem létezik? A tragédia hőse a magát megalkotó és elbukó ember. De ma már az ember csak alkalmazkodik.” A ma művészenek nem sok esélye marad, „ugyanazt a regényt élni és írni”, az írást mindennapi létyakorlattá, jógává, a távol levő istenhez szóló beszédé tenni. „Az nem kérdés, hogy van-e Isten vagy nincs, az embernek mindenképpen úgy lehet csak élnie, mintha lenne.” „A létezés, minden létezés kétségkívül beszéd. Ez a beszéd kétségkívül mindig ugyanazt mondja el: a létezést, amit azután a művészetek sűrítenek annak számára, akinek ez a beszéd szól, és aki kétségkívül ezt akarja hallani. Így tehát

minden élet példa, és minden életet példaként kell élni. Minden élet *valakinek szóló élet*, és ennyiben – s csakis ennyiben – értelmes élet, ha magát az élet értelmét különben teljes homály borítja is.”

A *Gályanapló* legemlékezetesebb lapjain Kertész enged lét és beszéd, élet és gondolkodás végső azonosságának, filozófusi erények helyett íróiakra hagyatkozik, rendkívül éles és szomorú képeket rajzol naplójába. Az 1980-as kelet-németországi utazás így válhat felejthetetlen remekművé; évtizedek múltán akár történelemkönyveket helyettesíthet értő olvasók kezében. De hasonlóképp maradó a „hindu nihil”-ben Angyalföldre utazók arca, a Beckett-clochard a villamoson, a budapesti „Dürer-metszet” 1990 februárjából, az útszélén elpusztult fecske, egy cigaretta a volt Buchwald-széken, a cigánycsalád a vonaton, a szigligeti havazás. Megannyi bizonyíték, hogy Kertésznek igaza van: „Nem arra való az ember, hogy az életet megértse, hanem arra, hogy élje és megélje: ennyiben és ennél fogva az ember mindenekelőtt vallási lény.”

A *Gályanapló* – mementó. Félek, talán nem lesz többé olyan, aki föl meri tenni a végső kérdéseket, olyan, aki vála-

szolni is mer rájuk. Aki nyugodt lélegzetvétel után leírhat ilyen mondatokat: „Séta ki Angyalföldre, a Duna szürke érc-lapja mellett. Egész idő alatt a tegnap látott filmen, Fassbinder Maria Braun házasságán gondolkodom.” Aki beletörődik, hogy komolynak született, „ahogy mások vérbajosnak”. Aki „jön-megy, végzi a dolgát, éli az életét, szenved, szeret, elutazik, hazatér, olykor beteg, máskor úszni, társaságba, kártyázni jár; mindeközben azonban, amint akad egy szabad perce, tüstént benyit egy eldugott fülkébe, gyorsan – és mintegy szórakozottan – leül valami ócska hangszer elé, leüt néhány akkordot, majd félhalkan improvizálni kezd, évtizedeken át játssza ugyanegy téma immár számtalanadik vadiációját. (...) Kinek játszik? Miért játszik? Maga sem tudja. Sőt – és azért mégiscsak ez a legfurcsább – nem is hallja, hogy mit játszik. Mintha a kísérteties erő, amely újra meg újra oda-parancsolja a hangszerhez, megfosztotta volna a hallásától, hogy egyedül neki játsszon. – De ő legalább hallja-e? (A kérdés azonban, lássuk be, értelmetlen: a játékost természetesen boldognak kell elképzelnünk.)”

A játékost természetesen boldognak kell elképzelnünk.

BOSCAGLI EDIT VERSEI

AZ IDEGEN ÉNEKEI

[ILÁNNAK]

I.

Úztelek hamszín korbácsával
kvarc fogaimmal kérged martam
sziszegtem: „Panta rhei..!” – s fodrozódtam,
lásd megátalkodásom

a

meg-nem-maradásban
mégis: fellelted szilárd pontomat
– szálás, egyetlen sziklatömböt –
font kötelekkel hozzábogozódtál
s meggyökereztél bennem.

Ha így – hát így.

Vagyok Micrájim Hold-sivataga: magvad szakasztom,
ciprus...

II.

Falat vontál fel elibém, múlttal
dúcolva. Lám...
siratsz a
fal
túloldalán

IZRÁEL TÁNCOSA

[A SALOM SZÓLÓTÁNCOSÁNAK]

*Nyakad körül a szenvedély
száraz és mítves csörgőkígyó
peregnek jemeni dobok,
gáluti gyöngyök: könnyek*

*Haj, Náhúm, földek pásztora
tenyered cintányérja csattan
s Izráel magaslati
napnyugtakor aklodba térnek
rémeket rémít a szemed
ajkodon gyönyörű veszettség: nincs többé
bárány-vonulás
csatornanyílás száján rácsok
nincsenek lángtalan menórák
és takaratlan Könyvek*

*gerinced ajzott új
leány-táncosod a Sekina
egyetlen kötéléked imaszíj: azzal
szavához szíjazott
az
Egy*